

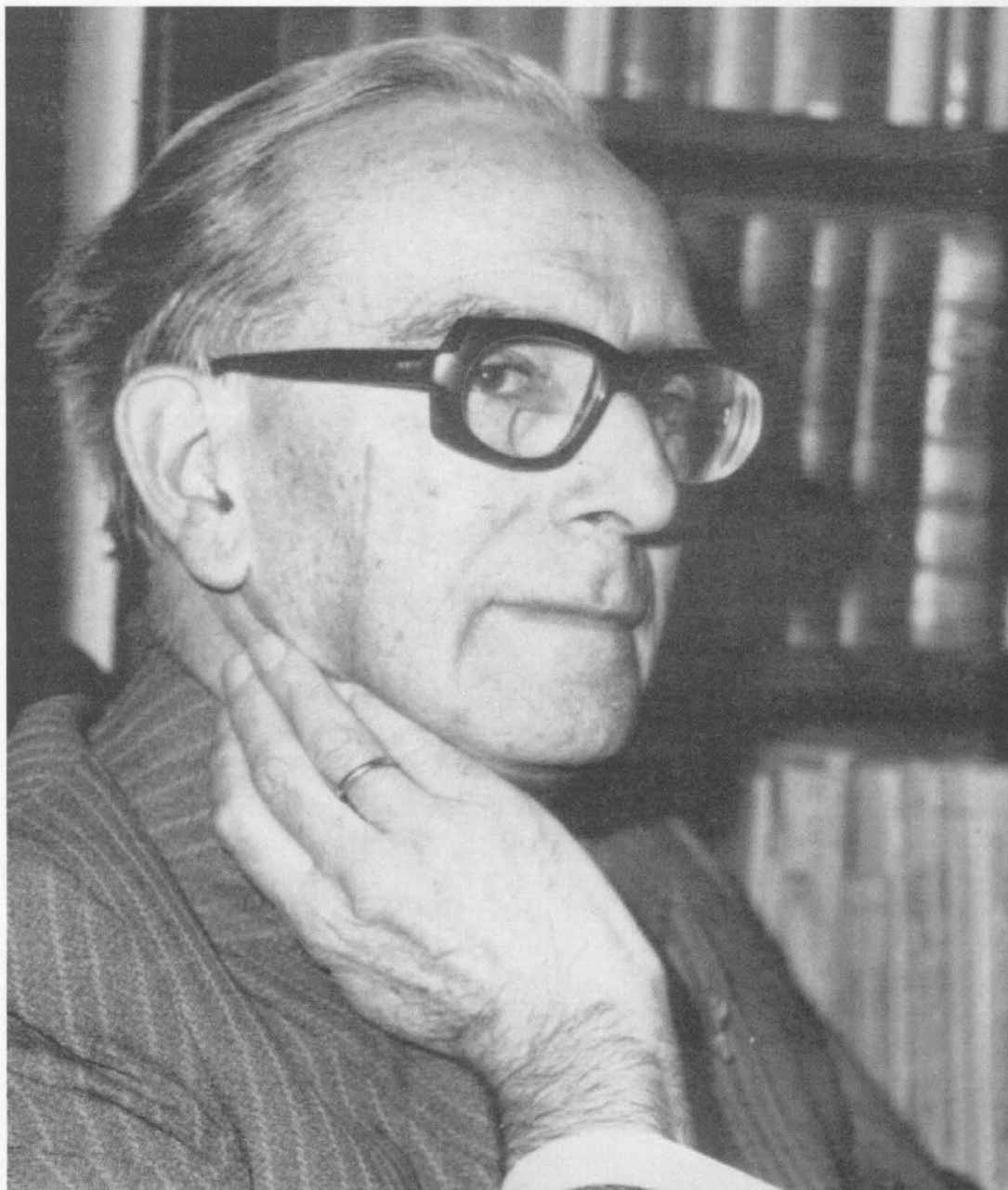
Citation:

S.L. Radt, Levensbericht J.C. Kamerbeek, in:
Levensberichten en herdenkingen, 2000, Amsterdam, pp. 23-30

Herdenking door S.L. Radt

Jan Coenraad Kamerbeek

4 oktober 1907 – 13 maart 1998

Jan Coenraad Kamerbeek

Jan Coenraad Kamerbeek werd op 4 oktober 1907 in Rotterdam geboren als tweede zoon van Jan Kamerbeek (1874-1952) – leraar aardrijkskunde en geschiedenis en kweekschooldirecteur – en Grietje de Lange (1877-1957). Zijn oudere broer was Jan Kamerbeek Jr. (1905-1977), die naam zou maken in de literatuurwetenschap en aan wiens nagedachtenis hij in 1978 zijn commentaar op Sophocles' *Antigone* heeft opgedragen.

Van 1919 tot 1925 bezocht hij het Gymnasium Erasmianum in zijn geboortestad, waar een aantal voortreffelijke leraren in de oude talen – in de eerste plaats de dichter en classicus J.H. Leopold –, om met zijn eigen woorden¹ te spreken, 'een blijvende invloed op zijn vorming' hadden. Aan de verbazingwekkende nauwkeurigheid waarmee hij zich nog 40 jaar later hun lessen herinnerde,² kan men de grote betekenis aflezen die deze levensperiode voor hem heeft gehad.

Na het eindexamen Gymnasium alfa studeerde hij klassieke taal- en letterkunde aan de Utrechtse Universiteit – onder de hoogleraren Vollgraff (Grieks), Damsté (Latijn) en Bolkestein (oude geschiedenis) –, waar hij in 1930 *cum laude* het doctoraalexamen aflegde (hoofdvak Grieks, bijvakken Latijn en oude geschiedenis).

In 1931 werd hij leraar klassieke talen aan het gymnasium te Alkmaar. In hetzelfde jaar trad hij in het huwelijk met Alida Frederika Evers.

Twintig jaar lang, tot zijn benoeming als hoogleraar, is hij leraar aan het Alkmaarse Gymnasium geweest. Naast zijn leraarstaak heeft hij onmiddellijk in korte tijd zijn dissertatie *Studiën over Sophocles* geschreven, waarop hij in 1934 – 27 jaar oud – bij Vollgraff promoveerde. Begin 1940 werd hij conrector, en in die functie heeft hij, nadat in de herfst de Joodse rector dr. J. Hemelrijk was ontslagen, tot 1945 het rectoraat van de school waargenomen. Zijn herinneringen aan die zware jaren heeft hij voor het in 1990 verschenen jubileumnummer van de schoolkrant *Interpres* opgetekend. Daarin beschrijft hij onder andere hoe in de laatste oorlogswinter de lessen aan de meisjes van de zesde klas (de jongens konden niet meer over straat) bij hem thuis plaatsvonden: 'in de enige verwarmde kamer, bij het noedkachtje; mijn vrouw zocht haar toevlucht bij een vriendin... In die lessen onder zulke omstandigheden heb ik kunnen constateren hoezeer ... het zich verdiepen in de klassieke teksten heilzaam was voor de geest... En in 't algemeen kan ik getuigen dat het onderwijs geven op zichzelf onder de zware omstandigheden van toen eigenlijk een vruchtbaarder bezigheid was dan in normalere tijden. Het beste dat stak in docenten en leerlingen had de neiging te groeien tegen de verdrukking in'. Wat het leraarschap voor hem betekend heeft, zegt hij zelf aan het slot van zijn

¹ In zijn voor de Akademie geschreven *curriculum vitae*.

² Brief van 27-12-1964 aan drs. N. van der Blom, thans in het Gemeentearchief van Rotterdam.

oratie, waar hij zich richt tot de leerlingen van de hoogste klassen van het Marmel- lius-Gymnasium: ‘Jullie zijn voor mij de vertegenwoordigers van vele generaties meisjes en jongens met wie ik rosa tot en met Aeneas’ tocht in de Onderwereld, Παῖδεύω tot en met Hector’s dood behandeld heb. Indien ik iets van het enthousiasme voor het leraarschap, dat ik grotendeels aan jullie te danken heb, aan mijn toekomstige leerlingen kan overdragen, dan zal de moeite aan jullie besteed ook zó ruimschoots beloond zijn’.³

Intussen bleef hij ook in deze zware jaren publiceren: van 1940 tot 1946 zagen er van zijn hand niet minder dan vijf schooluitgaven van Griekse tragedies het licht; daarnaast verschenen er van hem regelmatig geleerde bijdragen en recensies in de tijdschriften *Mnemosyne* en *Museum*.

In 1951 volgde zijn benoeming tot hoogleraar in de Griekse taal- en letterkunde aan de (toen nog Gemeentelijke) Universiteit van Amsterdam, een ambt dat hij 25 jaar heeft bekleed (in die periode is hij bij 19 dissertaties als promotor of copromotor opgetreden).

In 1959 werd hij tot lid van onze Akademie gekozen, waar hij in de jaren 1968-1976 lid van het bestuur van de Afdeling Letterkunde is geweest (andere bestuursfuncties, die hij heeft bekleed, waren het secretariaat [1957-1959] en het voorzitterschap [1959-1962] van de Faculteit der Letteren van de Universiteit van Amsterdam en het lidmaatschap van de Onderwijsraad [1965-1972]).

Behalve met zijn benoeming in onze Akademie werd Kamerbeek onderscheiden met een eredoctoraat van de Vrije Universiteit te Brussel (1978) en met de Ridderorde van de Nederlandse Leeuw (1975).

Op 13 maart 1998 is hij, 90 jaar oud, overleden.

In het middelpunt van Kamerbeek’s wetenschappelijke werk stond de Griekse dichtkunst, in het bijzonder de tragedie. Ook in zijn colleges behandelde hij vooral dichters, van de prozaschrijvers regelmatig alleen Thucydides. Deze voorkeur voor de poëzie, die in de eerste plaats uiteraard voortkwam uit een natuurlijke aanleg, zal ongetwijfeld gestimuleerd zijn door het onderwijs van Leopold, aan wie hij naar eigen zeggen ‘een onverwelkbare liefde voor Vergilius’ had te danken⁴ (hij heeft Leopold alleen voor Latijn gehad).

Zijn eerste publicatie, de in 1934 verschenen dissertatie *Studiën over Sophocles*, getuigt al van zijn liefde en bewondering voor de tragicus aan wiens werk hij een groot deel van zijn leven zou gaan wijden. Kamerbeek richtte zich hier tegen het invloedrijke, in 1917 verschenen boek *Die dramatische Technik des Sophokles* van Tycho von Wilamowitz (zoon van de beroemde Ulrich). In dat boek had Tycho – in

³ *De Philoloog in Piëria’s Hof*, Zwolle 1951, 19.

⁴ In zijn artikel ‘Leopold en de Oudheid’, *De Nieuwe Stem* 11, 1956, 105 (p. 10 in de door het Nederlandsch Klassiek Verbond gepubliceerde afzonderlijke uitgave).

een op zichzelf gerechtvaardigde reactie tegen de uitwassen van een psychologiserende interpretatie van de tragedies van Sophocles – getracht aan te tonen dat het Sophocles uitsluitend om het effect van iedere scène te doen is en dat er van karakters in de ons vertrouwde betekenis bij hem geen sprake kan zijn. Daarmee was hij nu echter weer te ver naar de andere kant doorgeschoten, en Kamerbeek toonde op grond van zorgvuldige tekstinterpretatie, geleid door een fijn ontwikkeld litterair-aesthetisch gevoel en inlevingsvermogen de onhoudbaarheid van deze extreme stelling aan. Moge hij ook een enkele keer iets te veel hebben gepseudologiseerd – in essentie had hij gelijk, en zelfs bewonderaars van Tycho erkennen intussen zijn tekortkomingen⁵ (Kamerbeek's boek, in het Nederlands geschreven, is buiten onze grenzen vrijwel onbekend gebleven⁶).

Zijn oratie, getiteld *De Philoloog in Piëria's Hof*, behandelt het probleem waarmee iedere filoloog wordt geconfronteerd die tevens minnaar van de schone letteren is: moet hij zich beperken tot het zuiver ambachtelijke, en het litteraire oordeel aan anderen overlaten? Ook al sluit Kamerbeek geenszins de ogen voor 'de zonden in litterair oordeel door philologen bedreven tegen de dichters, aan wie men naar een speels doch diep woord van Leopold evenveel eerbied verschuldigd is als aan kinderen',⁷ zijn antwoord op deze vraag is een beslist 'nee': 'Nog daargelaten, dat de philologie hierdoor van haar beste deel beroofd zou zijn, van een der drijfveren die haar beoefening tot een hartstochtelijk streven naar begrip maken..., dient men te overwegen, dat de grote dichters van alle tijden – en de klassieke in de eerste plaats – evenmin speciaal voor dichters als voor philologen hebben geschreven. In de tweede plaats: een arbeidsverdeling als boven omschreven tussen den technischen vakman en den kunstenaar-criticus komt neer op een volstrekte scheiding van vorm en inhoud, die indruist tegen het wezen van alle ware poëzie' (7). Ja, hij gaat zelfs nog verder door te eisen dat de filoloog dit zich met poëzie bezighoudt tevens literator is en in zijn slotwoord tot de studenten noemt hij de student in de klassieke letteren dan ook 'de jonge literator' (18). Deze literator

⁵ 'Dire con Tycho che la Wirksamkeit delle scene è il principale obiettivo di Sofocle è sbagliato' (Ed. Fraenkel, in *Due seminari romani di Eduard Fraenkel*, Roma 1977, 24; vgl. *ibid.* 50. CQ 22, 1972, 218⁴. 219². 223²); vgl. ook H. Lloyd-Jones. *Blood for the Ghosts*, London 1982, 243.

⁶ Vgl. Kamerbeek's geresigneerde opmerking, *Mnem.* IV 23, 1970, 417 'Celui qui a écrit en hollandais peut s'attendre en '68 à lire que des choses qu'il a dites en 1934... n'ont jamais été 'mit Enschiedenheit festgestellt'.

⁷ L.c. (noot 3) 6; de – op Iuvenalis 14,47 geïnspireerde – uitspraak van Leopold (door Kamerbeek ook – in een iets andere weergave: 'die schroom, die men in de hoogste graad niet minder dan aan kinderen aan dichters verschuldigd is' – geciteerd in zijn artikel 'Leopold en de Oudheid' (noot 4) 104=9) staat in diens dissertatie *Studia Peerlkampiana*, Groningen 1891, 45: 'unam rem tacere nolui, quam ante alias in Peerlkampio desidero, reverentiam dico illam, quae maxima non minus quam pueris debetur etiam poetis'.

echter moet iemand zijn 'die nooit vergeet philoloog en tevens litterair-historicus te zijn' (8). De beide kanten van de werkzaamheid van de classicus die hem voor ogen staat, karakteriseert hij aldus: 'de literator vindt, de philoloog controleert. Er moet altijd een Wilamowitz zijn om Nietzsche te weerleggen' (11).⁸ En de studenten stelt hij gerust met de woorden 'Denkt ook niet, dat de zuiver technische bekwaamheid in het vak de litteraire beoefening ooit in de weg hoeft te staan: integendeel, zij is de onmisbare voorwaarde ervan: de techniek is voor den philoloog even broodnodig als voor den pianist' (18; hier spreekt de ervaren pianospeler).

Onder 'filologie' verstond Kamerbeek overigens, om zijn eigen woorden te gebruiken, 'de vaststelling en (idealiter) integrale interpretatie van op schrift gestelde taal',⁹ iets waarvoor ook kennis van geschiedenis, archeologie, filosofie en andere disciplines onmisbaar is. Ik herinner mij nog goed hoe verfrissend het voor ons kandidaten van het begin van de jaren vijftig was dat de nieuwe hoogleraar het in zijn colleges niet alleen over tekstkritiek, grammatica en metriek, maar ook over de cultuurhistorische aspecten van een tekst had. In deze ruime opvatting van het begrip 'filologie' bespeurt men de school van Kamerbeek's leermeester Vollgraff, in wiens persoon de filoloog, de historicus en de archeoloog daadwerkelijk verenigd waren.¹⁰

In zijn oratie had Kamerbeek het ook over 'een der schoonste taken, waarvoor de classicus van heden zich gesteld ziet, ik bedoel de interpretatie en aanvulling van nieuw-gevonden dichter-fragmenten op papyri' (9). Daaraan heeft hij zelf een aantal belangrijke bijdragen geleverd met zijn artikelen over nieuwe fragmenten van Archilochus en Alcaeus, over de satyrspelen *Dictyulci* en *Isthmiastae* van Aeschylus en over de *Dyscolus* en de *Samia* van Menander.

Maar in het centrum van zijn onderzoek heeft toch altijd de Griekse tragedie en vooral Sophocles gestaan, en zijn levenswerk zijn de zeven delen commentaar op de ons van deze dichter bewaarde zeven tragedies. Het eerste deel zag het licht in 1953; bij zijn afscheid in 1976 waren vier delen verschenen, de drie laatste heeft hij tijdens zijn emeritaat in 1978, 1980 en 1984 gepubliceerd. Deze indrukwekkende prestatie zal een monument blijven van Kamerbeek's levenslange toewijding aan

⁸ Toespeling op de beroemde controverse tussen Ulrich v. Wilamowitz en Nietzsche over diens *Geburt der Tragödie*; vgl K. Gründer, *Der Streit um Nietzsches 'Geburt der Tragödie'*, Hildesheim 1969. H. Lloyd-Jones, *Blood for the Ghosts*, London 1982, 172 e.v.

⁹ In zijn artikel 'Positie der philologie', *Forum der Letteren* 11, 1970, 3.

¹⁰ Vgl. de mooie beschrijving van een college van Vollgraff in Kamerbeek's herdenking van zijn leermeester, *Jaarboek der KNAW* 1967-8, 6-7; daarin o.a. 'een tekst werd gelezen, uiterst duidelijk vertaald, de context uitgelegd, wijdere perspectieven werden geopend, naarmate de behandeling der problematiek vorderde; de terreinen der tekstkritiek, der linguïstiek, van de cultuur- en godsdienstgeschiedenis werden ogenschijnlijk moeiteloos betreden... De samenhang der disciplines van het hele vakgebied werd voortdurend voelbaar gemaakt'.

het werk van Sophocles en van het ‘uiterst nauwkeurig vakmanschap’ en de ‘probitéit’, die hij van de filoloog eiste.¹¹ Maar kritiek is hem niet bespaard gebleven – kritiek bovendien die vaak op een manier werd geuit die deze uiterst sensibele en bescheiden man, die zelf de tegenstander steeds in zijn waarde liet,¹² wel diep moest kwetsen. Voor een deel was de kritiek overigens – als men afziet van de onheuse toon waarin zij vaak gesteld was – wel gerechtvaardigd, vooral op het punt van Kamerbeek’s al te grote conservatisme in de tekstkritiek. Telkens weer probeert hij in zijn commentaren de in de handschriften overgeleverde tekst te verdedigen in gevallen waar men beter een corruptie kan aannemen. Maar deze attitude is bij Kamerbeek iets heel principieels (hij heeft haar dan ook ondanks de eenstemmige kritiek nooit laten varen): zij houdt rechtstreeks verband met de aan een dichter verschuldigde eerbied, waarvan Kamerbeek evenzeer doordrongen was als Leopold. De filoloog, zo zegt hij in zijn oratie (8), ‘moet de grenzen onderscheiden, waarbinnen grammatische of semasiologische normen zekerheid kunnen verschaffen aan de interpretatie, maar zich bewust blijven dat in sommige gevallen de expressie der dichters onder deze rationele normen niet te vangen is’: hij mag *le sens de l’unique* niet verliezen, dat wil zeggen ‘hij moet de parallelplaats niet verachten maar een tekst niet voor corrupt verklaren, omdat hij er geen kan vinden’.

Maar gelukkig bleef ook de erkenning van Kamerbeek’s wetenschappelijke verdiensten niet uit. In 1958 werd hij uitgenodigd tot deelname aan de prestigieuze *Entretiens sur l’Antiquité Classique* van de Fondation Hardt te Genève, die in dat jaar gewijd waren aan Euripides en waar hem de eer te beurt viel, de openingslezing te houden. Zijn lidmaatschap van de Akademie, zijn eredoctoraat en zijn koninklijke onderscheiding noemde ik al. En bij zijn afscheid werd hem een feestbundel van ruim 500 bladzijden aangeboden met bijdragen van een dertigtal vakgenoten uit binnen- en buitenland.¹³

Zijn afscheidscollege had de titel *Sophocles, dichter van de trouw*. Hij liet daarin zien dat de helden van Sophocles’ tragedies zich stuk voor stuk kenmerken door een onwrikbare trouw, niet alleen aan anderen, maar vooral aan zichzelf en hun ‘als absoluut ervaren’ norm – en ik zal nooit vergeten hoe mij onder het luisteren ineens duidelijk werd dat hij daarmee indirect zichzelf beschreef: de trouw, zoals hij die definieerde, was immers een van zijn meest karakteristieke eigenschappen. En hier lag blijkbaar ook de diepste wortel van zijn liefde voor Sophocles: ook bij hem was sprake van de ‘interpénétration du sujet et de l’objet’ die hij als het ideaal van de *science littéraire* zag.¹⁴

¹¹ L.c. (noot 3) 9.

¹² Vgl. zijn kritiek op dit soort polemieken in een door hem gereценсeerd boek (*Mnem.* iv 24, 1971, 208): ‘Polemics in philologicis should be devoid of complacency and of cocksureness’.

¹³ *Miscellanea tragica in honorem J.C. Kamerbeek*, collegerunt J.M. Bremer, S.L. Radt, C.J. Ruijgh, Amstelodami 1976.

¹⁴ *Mnem.* iv 10, 1957, 76.

Ja, trouw wás hij, zowel aan anderen als aan zijn normen. Op dat laatste berustte aan de ene kant zijn onvolprezen integriteit, aan de andere kant kon het soms ook wel problemen geven. Wie tegen zijn door hem als absoluut ervaren normen handelde kon in zijn ogen geen genade vinden; compromissen sluiten was voor hem moeilijk, zo niet onmogelijk. Hij maakte op de buitenwereld dan ook een strenge indruk. Maar achter dat strenge uiterlijk verborg zich een warme menselijkheid en hulpvaardigheid, die allen hebben ervaren die nader met hem te maken hebben gehad.

Bij dat afscheidscollege werd voor de buitenwereld ook de grote betekenis duidelijk die zijn vrouw voor hem had. Aan haar had hij het eerste deel van zijn Sophocles-commentaren opgedragen. Toen zij door rugklachten aan huis gekluisterd raakte, had hij op reeds gevorderde leeftijd leren autorijden, om haar het bezoek van concerten en toneelvoorstellingen en het reizen mogelijk te maken. Nu, toen hij tot besluit van zijn afscheidscollege háár wilde danken 'zonder wie hiervan niets mogelijk zou zijn geweest', kon hij van ontroering ineens niet meer verder. En het past hier helemaal bij dat, toen zijn vrouw tenslotte in een verpleeginrichting moest worden opgenomen en hij alleen in hun huis achterbleef, zijn leven in korte tijd is uitgedoofd: de definitieve bezegeling van de trouw, die bepalend was geweest voor zijn leven en voor zijn werk.¹⁵

¹⁵ Zijn vrouw heeft hem slechts enkele maanden overleefd: zij is, 95 jaar oud, op 12 oktober 1998 overleden. Voor mededeling van gegevens dank ik Liesbeth Blanken, N. van der Blom, J.M. Bremer, H.L. Horsch, Mevrouw A.E.H.M. Kamerbeek, C.J. Ruijgh en D.M. Schenkveld.

